

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИTHE STRUCTURE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE
TEACHERS' PROFESSIONAL POTENTIAL

У статті здійснено структурний аналіз професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови. Резюмовано, що сучасні вимоги до професійної діяльності вчителів іноземної мови передбачають удосконалення підготовки майбутніх педагогів у напрямі формування в них особистісної зацікавленості в здійсненні професійної діяльності. Професійний потенціал у структурі особистості вчителя посідає центральне місце та є професійно значущою характеристикою, яка зумовлює його індивідуальну й типологічну своєрідність. Аналіз наукової літератури з проблеми розвитку професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови дав змогу конкретизувати його структуру. Зазначимо, що з метою максимізації об'єктивності, ефективності й результативності процесу визначення структурних частин професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови використано низку методів наукового дослідження: аналіз нормативних документів, дисертаційних досліджень, спостереження за майбутніми бакалаврами іноземної мови в процесі навчання, бесіди, анкетування, тестування, аналіз навчальної документації, експертна оцінка відповідно до розроблених нами критеріїв і показників, а також діагностичні методики.

Задля визначення структури професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови в дослідженні за певними критеріями, що допоможуть налагодити зв'язки між усіма факторами досліджуваного феномена, виокремлено компоненти, які мають відповідні якісні характеристики – показники, що висвітлюють і розкривають зміст процесу розвитку професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови. Аналіз та узагальнення окреслених літературних джерел дали змогу визначити компоненти досліджуваного феномена: аксіологічно-мотиваційний, когнітивний, комунікативно-мовний, рефлексивний.

У контексті наукової розвідки умовно виокремлено чотири рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови: низький, задовільний, достатній, високий. Передбачалося, що застосування інноваційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів іноземної мови сприятиме вдосконаленню фахових знань, умінь, навичок студентів і детермінуватиме перехід від нижчого рівня професійного потенціалу до вищого, що й відобразить результативність експериментальної роботи.

Ключові слова: студенти, майбутні вчителі іноземної мови, професійний потенціал, інтерес, компонент, критерій.

The article provides a structural analysis of future foreign language teachers' professional potential. It is summarized that the modern requirements for foreign language teachers' professional activity provide the training of future foreign language teachers in forming their personal interest in it. Professional potential in the structure of the teacher's personality occupies a central place and is a professionally significant characteristic that determines its individual and typological uniqueness. The analysis of the academic literature on the problem of developing the future foreign language teachers' professional potential made it possible to specify its structure.

A number of research methods were used in order to escalate the objectivity, efficiency and effectiveness of the process of determining the structural parts of the future foreign language teachers' professional potential: analysis of normative documents, dissertation research, observation of future bachelors of a foreign language in the learning process, interviews, questionnaires, testing, analysis of educational documentation, expert assessment in accordance with the criteria and indicators developed by the author, as well as diagnostic methods. To determine the structure of professional potential of future foreign language teachers certain criteria were applied in the study which help to establish the connection among all factors of the studied phenomenon, components that have appropriate qualitative characteristics – indicators that highlight and reveal the content of professional development of future foreign language teachers.

The analysis and generalization of the outlined literature sources made it possible to determine the components of the studied phenomenon: axiological-motivational, cognitive, communicative-linguistic and reflexive components.

In the academic literature, four levels of development of the professional potential of future foreign language teachers are conditionally distinguished: low, satisfactory, sufficient, high.

It was assumed that the use of innovative technologies in the training of future foreign language teachers will improve the professional knowledge, skills, and determine the transition from lower to higher professional potential, which will reflect the effectiveness of experimental work.

Key words: students, future foreign language teachers, professional potential, interest, component, criteria.

УДК 378:56/78;5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-1.19>

Гнатик К.Б.,
викладач кафедри філології
Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці ІІ,
аспірант кафедри англійської філології
та методики викладання іноземних мов
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань, які висуває перед вищою школою Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), є ґрунтовна та якісна професійна підготовка фахівців, зокрема майбутніх педагогів-філологів. Нині в Державній програмі «Вчитель», Національній доктрині розвитку освіти, Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти

України та її інтеграції в європейський світний простір конкретизовано засадничі вимоги до професійної підготовки сучасного вчителя – суб'єкта особистісного та професійного зростання, який постійно розширює й оновлює предметні галузі професійної діяльності. Так, зміни, які активно впливають протягом останнього десятиліття на методику навчання, указують на те, що нині

широкий учительський загал починає усвідомлювати сутність і специфіку нової філософії освіти, яка детермінує орієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учнів [3].

Процеси подальшого оновлення системи вищої освіти об'єктивно спрямовані насамперед на забезпечення потреб суспільства й держави у кваліфікованих педагогах, що передбачає відповідні зміни в професійно-педагогічній підготовці, розвитку та саморозвитку особистості майбутнього представника вчительської еліти. На жаль, підготовка майбутніх учителів іноземної мови не відповідає запитам сьогодення, у навчальному процесі ЗВО переважає здебільшого когнітивна компонента, недостатньо акцентується увага на формуванні самодостатньої особистості майбутнього педагога, яка б ідентифікувала себе з обраною професією вчителя, тоді як основною метою вищої освіти в Україні має бути забезпечення психолого-педагогічних умов для саморозвитку й самореалізації студента як суб'єкта освітнього процесу та майбутньої професійної діяльності [4, с. 69], адже майбутня професійна діяльність – це одна з найбільш значущих сфер буття людини. Саме в ній відбувається самоактуалізація людини як індивіда, особистості, неповторної індивідуальності.

Важливим аспектом загального процесу підготовки до професійної діяльності є професійне становлення особистості. Нині однією із центральних проблем підготовки майбутніх учителів іноземної мови є дослідження професійного потенціалу як визначальної характеристики фахівця, що дає людині змогу максимально виявити свої здібності й творчо опанувати професію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблема розвитку професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови належно не відображена в доробках сучасних дослідників. Разом із тим у численних наукових публікаціях ведеться мова про те, що формування професійно-педагогічного потенціалу залежить від рівня сформованості професійної ідентичності майбутнього педагога [4, с. 70].

Тому дослідники вивчають особливості соціокультурної ідентичності [1] у навчальному мовному дискурсі [2], звертаючись до необхідності професійного саморозвитку як ціннісно-сміслової детермінанти професійного становлення людини [5]. Розглядаючи зміст понять «ідентифікація» та «ідентичність» як основи формування професійної ідентичності майбутніх фахівців [6], науковці підсумовують, що ідентичність (лат. *Identicus* – однаковий, тотожний) є результатом процесу соціальної ідентифікації, що полягає в установленні всередині групи стійких деперсоналізованих стосунків, за яких індивідуальні властивості психологічно є менш важливими, ніж групові [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри це, не знаходимо інтенції педагогічної науки в напрямі конкретизації компонентів, критеріїв, показників і рівнів професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови.

Тому **метою статті** є структурний аналіз професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна освіта, яка на сучасному етапі розвитку суспільства є домінуючою тенденцією в усьому світі, є альтернативою традиційній, знаннєвій парадигмі освіти й повинна відповідати вимогам безперервності, фундаментальності, універсальності, гуманізації та демократизму. Тому вчителям іноземної мови необхідно забезпечувати функціонування цілісної безперервної системи створення й упровадження інновацій в освіту на основі методології інноватики та її адаптації до реалій сучасної школи. Вирішення окреслених завдань значною мірою залежить від сформованості професійного потенціалу майбутнього педагога, його готовності до інноваційної професійної діяльності. Сучасний педагог, прагнучи відповідати вимогам сьогодення, має усвідомити необхідність знань теорії та методології педагогічної інноватики, її значення в розвитку сучасної освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошується, що підготовка педагогічних працівників є центральним завданням модернізації освіти в державі, провідним принципом державно-освітньої політики. Сучасні вимоги до професійної діяльності вчителів іноземної мови передбачають удосконалення підготовки майбутніх педагогів у напрямі формування в них особистісної зацікавленості в здійсненні ефективної професійної діяльності. У сучасній науковій літературі йдеться про те, що такий стійкий інтерес до опанування професійними компетенціями відображено у сформованості професійного потенціалу особистості.

Професійний потенціал у структурі особистості вчителя посідає центральне місце та є професійно значущою характеристикою, яка зумовлює його індивідуальну й типологічну своєрідність [2, с. 51]. Вона передбачає розуміння та внутрішнє прийняття нею цілей і завдань, переконань і поглядів. Отже, професійно-педагогічний потенціал – це якість особистості, яка характеризується стійким інтересом до професії вчителя в єдності з суспільною та пізнавальною активністю, що виявляється в прагненні й готовності відповідально виконувати свої педагогічні обов'язки та функції. Низка науковців актуалізують проблему пояснення педагогічного потенціалу крізь призму педагогічної спрямованості.

Водночас процес вирішення проблеми формування професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови передбачає здійснення

структурного аналізу складників досліджуваного феномена. Відтак для виявлення ефективності формування професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови важливим є виокремлення компонентів, критеріїв і показників.

Зважаючи на специфіку дослідження, апелювалося до трактування згаданих термінів у педагогічній літературі. Нині в наукових колах термін «компонент» розглядається як складник або елемент чогось. Дослідники, розглядаючи проблему оптимізації навчання у вищій школі, стверджують, що критерій – це ознака, на підставі якої відбувається оцінювання ефективності того чи іншого процесу [8]. Науковці підкреслюють необхідність дотримання загальних вимог до виокремлення й обґрунтування критеріїв [6], адже критерії повинні визначатися на основі узагальнення сукупності специфічних ознак, які відображають усі структурні складники педагогічного феномена.

Під критерієм дослідники розуміють ознаку, на основі якої здійснюється оцінювання, визначення або класифікація чого-небудь, тоді як показники – це «дані, за якими можна судити про розвиток і хід чогось (кількісні та якісні характеристики стану)» [9, с. 87]. Для визначення критеріїв і показників професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови ми орієнтувалися на зміст навчального матеріалу, ставлення студента до себе, своєї професії, а також на структурні компоненти психологічної готовності студентів до професійної діяльності.

Зважаючи на той факт, що професійна діяльність майбутніх учителів іноземної мови спрямована на дотримання низки соціальних норм і врахування педагогічних суджень, цінностей, переконань, одним зі структурних компонентів професійного потенціалу студентів цієї спеціальності є *аксіологічно-мотиваційний*. Цей компонент відображає наявність позитивного ставлення до майбутньої професії й одержуваних професійних знань; сформованість загальнолюдських і професійних цінностей; уміння взаємодіяти зі світом, суспільством і майбутніми колегами; ступінь прийняття цінностей, установок і норм поведінки в майбутній професійній діяльності; уміння нести професійну відповідальність; потреби в набутті професійних умінь і знань, мотивації до успішної навчальної та професійної діяльності; позитивне ставлення до обраної професії; сформованість позитивного ідеалу, інтересів і переконань, а також стійкість суджень про соціальні, моральні вимоги й етичні норми, що лежать в основі професійної поведінки.

Наступним компонентом професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови визначено *когнітивний*. Особливо значущим у когнітивному компоненті є той факт, що переживання як ідентифікація суб'єкта, який пізнає основи професійної діяльності, дає можливість «зняти» (або істотно знизити) бар'єри, що виникають на шляху пізнання

зовнішнього світу. Когнітивний компонент професійної ідентичності репрезентує переживання студента під час опанування сукупність фахових знань.

Зважаючи на той факт, що професійна діяльність майбутніх бакалаврів іноземної мови передбачає систематичне використання іншомовних комунікативних умінь, до компонентів професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови зараховано комунікативно-мовний. Анонсований компонент характеризується наявністю певного обсягу теоретичних і практичних умінь у галузі іноземних мов (знання іноземної мови на високому рівні; уміння застосовувати іноземні мови для вирішення професійних завдань; готовність і вміння вести діалог, листування, переговори іноземною мовою в межах поставлених фахових завдань; здатність урахувати норми формального й неформального спілкування в усній і письмовій мові; використання вербальних і невербальних стратегій у процесі комунікації; здатність виконувати усні та письмові переклади матеріалів за професійним спрямуванням з іноземної мови українською й з української іноземною мовою тощо).

Рефлексивний компонент професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови передбачає вияв упевненості студентів у виборі професії, розуміння свого місця в майбутній професійній діяльності, розвиток у студентів механізмів самоідентифікації й самопрогнозування. Уточнимо зміст поняття «рефлексія». У загальнонауковому розумінні «рефлексія» (від лат. *Reflexio* – звернення назад, відображення) є формою теоретичної діяльності людини, спрямованою на осмислення власних дій; діяльність у напрямі самопізнання, яка розкриває специфіку духовного світу людини.

Рефлексія – це чуттєво-пережитий процес усвідомлення своєї діяльності. Будучи продуктом філософського роздуму, рефлексія пов'язана з процесом підведення особою підсумку, що відбувається в його свідомості, зі здатністю зосередитися на утриманні своїх думок, абстрагувавшись від усього зовнішнього, тілесного. У процесі рефлексії забезпечуються самопізнання, саморозвиток і саморегуляція особистості. Рефлексія передбачає самоконтроль, усвідомлення власних дій. Рефлексивні процеси в професійній діяльності молодого фахівця сприяють становленню його професійної компетентності й «готовності доцільно діяти відповідно до вимог справи» [2, с. 20].

У контексті наукової розвідки умовно виокремлено чотири рівні розвитку професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови: низький, задовільний, достатній, високий. На основі узагальнення наукових розвідок ми дійшли висновку, що застосування інноваційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів іноземної мови сприятиме вдосконаленню фахових знань,

умінь, навичок студентів і детермінуватиме перехід від нижчого рівня професійного потенціалу до вищого, що й відобразатиме результативність експериментальної роботи. Кожен рівень містить описові характеристики, які виявлені на основі вивчення специфіки професійних дій висококваліфікованих учителів іноземної мови в реальних умовах професійної практики.

Висновки. Однією з основних характеристик майбутнього вчителя іноземної мови є його професійний потенціал, який базується, зокрема, на творчості, системі підготовки, умінні адаптуватися до конкретних умов. Професійний потенціал педагога відбиває сукупність ув'язаних у схему природних і набутих якостей, які визначають його спроможність виконувати професійні обов'язки на належному рівні, а також як поєднання педагогічних знань і вмінь у єдності з розвинутою здатністю педагога активно мислити, творити, діяти, утілювати свої наміри в життя й домагатися запроєктованих результатів.

Підсумовуючи напрацювання дослідників, у визначенні компонентно-критеріального складу професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови дотримуватимемося такої позиції: досліджуваний феномен структуруємо на окремі компоненти, до кожного з яких визначено критерії (з грец. *kriterion* – засіб для судження). Останні слугуватимуть ознаками, на основі яких здійснюватиметься оцінювання та класифікація структурних компонентів анонсованого феномена. Показники в такій системі ієрархічної послідовності застосування дефініцій «компонент» і «критерій» визначаємо як складники критеріїв. Водночас показники ефективності розвитку професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови трактуємо як кількісні та якісні характеристики сформованості ознак, які вивчаються й вимірюються. При цьому критерій є статичною ознакою сформованості досліджуваного феномена, а показник – динамічною якісною характеристикою.

Аналіз та узагальнення численних літературних джерел дають змогу визначити такі компоненти досліджуваного феномена: аксіологічно-

мотиваційний, когнітивний, комунікативно-мовний, рефлексивний.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов і структурно-функціональної моделі розвитку професійного потенціалу майбутніх учителів іноземної мови в процесі фахової підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алікберов Р.Д. Соціокультурна ідентичність: соціально-філософський аналіз. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.). Одеса : Юридична література, 2016. С. 20–22.
2. Воевода Е.В. Формирование профессиональной идентичности специалиста-международника в учебном языковом дискурсе. *Языковой дискурс в социальной практике* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Тверь, 9–10 сент. 2008). Тверь : Наука, 2006. С. 50–55.
3. Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.08.2013 № 1176. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816 (дата звернення: 08.02.2019).
4. Галус О.М. Соціалізація особистості: сутність, концептуальні підходи у наукових теоріях, напрямах, школах. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 69–75.
5. Гуменюк Г.В. Саморозвиток як ціннісно-смишлова детермінанта професійного становлення людини. *Актуальні проблеми психології: збірник наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. Том X. Вип. 28. С. 110–120.
6. Романишина О.Я., Романишина Л.М. Ідентифікація і ідентичність, як основа формування професійної ідентичності майбутніх фахівців. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Серія «Педагогічні та психологічні науки»*. 2014. № 3 (72). С. 207–216.
7. Сергеєнкова О.В. Професійна ідентичність в практиці професійної підготовки особистості. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Серія «Психологія. Педагогіка»*. 2012. № 18. С. 82–86.